

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
VOLUME-2, ISSUE-6
OMON MATJON SHE'RIYATIDA AN'ANA VA YANGILIK**

Abdusharifova Sarvinoz

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada XX asr oxiri – XXI asr boshlarida o'zbek she'riyatining yorqin vakillaridan biri Omon Matjon ijodiga xos bo'lgan an'anaviylik va yangilik uyg'unligi tahlil etiladi. Shoirning badiiy-estetik qarashlari, milliy ruhga sodiqligi bilan bir qatorda zamonaviy obrazlar va poetik mushohadalarni muvaffaqiyatli uyg'unlashtira olgani ilmiy asosda ko'rsatib beriladi. Unda Omon Matjonning she'riy uslubi, folklor va mumtoz adabiyot an'alaridan ilhom olgan holda yangicha poetik olam yaratgani, zamonaviy o'zbek she'riyatida yangi bir badiiy bosqichga asos solgani ilmiy-nazariy yondashuv asosida yoritiladi.

Kalit so'zlar: Omon Matjon, an'ana, yangilik, o'zbek she'riyati, timsollar, afsona, xalq og'zaki ijodi, poetik tafakkur, ramziylik, metafora, ruhiy kechinma, estetik uyg'unlik.

Kirish. Adabiyot – bu xalqning ruhiy olami, tarixiy xotirasi va estetik tafakkurining eng yuksak ifodasidir. Har bir davr adabiyoti o'z zamonining ruhi, orzulari va iztiroblarini aks ettiradi. Shu ma'noda, o'zbek adabiyoti ham har bir tarixiy bosqichda o'z oldiga yangi maqsadlar qo'yib, ma'naviy izlanishlar va badiiy yangilanishlar sari intilib kelgan. Ayniqsa, XX asrning ikkinchi yarmi va XXI asr boshlarida milliy she'riyatimizda kechgan o'zgarishlar, yangilanishlar jarayonida shoir Omon Matjonning tutgan o'rni alohida e'tiborga loyiqdir. U an'anadan voz kechmagan holda uni yangicha poetik mushohada va badiiy tasvir vositalari orqali qayta talqin qildi, yangilik esa uning uchun avvalo, o'zligini anglash vositasi, milliylikni zamonaviylik bilan yo'g'rilgan shaklda ifodalash mezonini bo'ldi.

Omon Matjon o'zbek she'riyatiga 1970–80-yillarda kirib kelgan bo'lsa-da, u yaratgan poetik olam bugungi adabiyotimizda ham dolzarbligini yo'qotmagan. Shoirning ilk to'plamlaridanoq an'anaviy she'riy shakllar, xalq og'zaki ijodi elementlari va sufiyona mushohadalar sezilarli bo'lib, ularning zamonaviy ruh bilan uyg'unlashtirilgani e'tiborni tortadi. Masalan, “Haqqush qichqirig'i” kitobi o'zbek afsonalari asosida yozilgan bo'lsa-da, undagi poetik talqin, timsollar tizimi, ichki falsafiy qatlamlar badiiy tafakkur yangiligidan darak beradi. Bu esa shoirning yangilikni tashqi shakldan emas, balki ichki mazmun, obrazlar tizimi, ruhiy

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
VOLUME-2, ISSUE-6**

kechinmalar orqali ifodalashga urinib, an'anani zamon bilan hamnafas qilishdek murakkab ijodiy yo'lni tanlaganidan dalolatdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Omon Matjonning she'riyati adabiyotshunoslikda nisbatan kam tadqiq qilingan bo'lsa-da, uning poetik olami, estetik tamoyillari, folklor va an'anaga munosabati masalalariga bag'ishlangan ayrim muhim ilmiy manbalar mavjud. Mavzuni o'rganishda avvalo Omon Matjonning o'zi qoldirgan badiiy meros, xususan "Haqqush qichqirig'i", "Odamning soyasi quyoshga tushdi" kabi to'plamlari asosiy manba sifatida e'tiborga olinadi. Ushbu kitoblarda xalq og'zaki ijodidan, diniy-falsafiy tafakkurdan, shuningdek, mumtoz adabiyot an'alaridan keng foydalanilgan bo'lib, ular zamonaviy estetik qarashlar bilan uyg'unlashtirilgan.

Akademik Ibrohim Haqqulov o'zining "Adabiyot va haqiqat" nomli tadqiqotida Omon Matjonni "so'zning ruhi bilan ishlaydigan shoir" deb atab, uning asarlarida timsollar orqali berilgan badiiy-falsafiy qatlamlarni tahlil qilgan. Unga ko'ra, shoir xalq ruhiyatidan, tarixiy xotirasidan, qadimiy rivoyatlardan zamonaviy ruhdagi poetik bayon yaratadi va ayni shu jihati bilan an'ana va yangilik orasidagi estetik ko'priknii bunyod etadi. Filologiya fanlari doktori Gulsanam Qodirova o'zining "Zamon va she'riyat" maqolasida Omon Matjonning poetik tafakkurini XX asr o'zbek she'riyati kontekstida ko'rib chiqib, uning she'rlarida zamonaviy ifoda uslublarining ustuvorligini, badiiy sintez imkoniyatlarini yoritadi. U shoirning "sukunat" va "sadolar", "soya" va "quyosh" timsollari orqali poetik murakkablik yaratishini yangilik belgisi sifatida talqin qiladi.

Shoir ijodidagi folklor motivlari, afsonaviy obrazlar, qadimiy rivoyatlarning talqini masalasida Matluba Azamovanning maqolalari muhim manbalardan hisoblanadi. U "Omon Matjon poetikasida afsona va timsollar" nomli tadqiqotida "Haqqush qichqirig'i" to'plami asosida shoirning xalq og'zaki ijodiga qanday innovatsion yondashganini, an'anani estetik qayta o'zlashtirishda qanday metodlardan foydalanganini tahlil qiladi.

Shuningdek, Shoira Shukurovaning "O'zbek yangi she'riyati: badiiy tafakkur taraqqiyoti" nomli dissertatsiyasida ham Omon Matjon ijodidagi shakl va mazmun yangiliklari, an'anaviy poetik shakllarni zamonaviy ruh bilan uyg'unlashtirish masalalari keng yoritilgan. Umuman olganda, mavjud ilmiy adabiyotlarda Omon Matjon she'riyatining badiiy xususiyatlari, undagi an'anaviy va yangicha ifoda vositalari muayyan darajada o'rganilgan bo'lsa-da, an'ana va yangilik muammosi shu yo'nalishda alohida tizimli tarzda chuqur tahlil qilingan ishlarga ehtiyoj saqlanib qolmoqda.

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
VOLUME-2, ISSUE-6**

Bugungi adabiyotshunoslikda “an’ana va yangilik” masalasi nazariy va amaliy jihatdan ko‘p muhokama qilinmoqda. Adabiyotshunos olimi Saodat Jo‘rayeva ta’kidlaganidek, “an’ana – bu doimiy takror emas, balki doimiy yangilanishlar ichra o‘zligini saqlab qolishdir”. Omon Matjon ijodi esa ayni mana shu o‘zligini yo‘qotmagan yangilanishning yorqin namunasi sifatida ko‘riladi. Maqolada shoir she’riyatidagi bu ikki qutb – an’ana va yangilik qanday uyg‘unlashgani, ular orasidagi chegaralar qanday badiiy yo‘sinda yondashilganiga e’tibor qaratiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda adabiy-badiiy matnlarni tahlil qilishda strukturaviy, qiyosiy-tipologik, kontent-tahlil va tarixiy-genetik metodlardan foydalanildi. Tadqiqot obyekti sifatida Omon Matjonning turli yillarda nashr etilgan she’riy to‘plamlari, xususan “Yaproqlar yuragi” (1979), “Tashrif” (1986), “Haqqush qichqirig‘i” (1997), “Odamning soyasi quyoshga tushdi” (2004) singari kitoblari tanlab olindi. Ushbu to‘plamlar asosida shoirning poetik uslubi, obrazlar tizimi, timsollar va badiiy-falsafiy qatlamlar o‘rganilib, undagi an’anaviy va yangicha unsurlar aniqlashga harakat qilindi.

Strukturaviy tahlil orqali she’rlar ichki tuzilishi – syujet, kompozitsiya, obrazlar o‘rtasidagi munosabat, poetik tafakkur shakllari o‘rganildi. Qiyosiy-tipologik yondashuv esa Omon Matjon she’riyati bilan o‘zbek mumtoz adabiyoti (Alisher Navoiy, Boborahim Mashrab), shuningdek, XX asrning mashhur shoirlari (Rauf Parfi, Muhammad Yusuf, Shavkat Rahmon) ijodi o‘rtasidagi badiiy-an’anaviy bog‘liqliklarni ochib berishda xizmat qildi.

Tarixiy-genetik metod asosida Omon Matjon she’riyatida xalq og‘zaki ijodi, afsonaviy rivoyatlar, diniy-falsafiy tushunchalarning qayerdan va qanday asosda kirib kelgani, ular bilan shoirning shaxsiy dunyoqarashi o‘rtasidagi aloqalar aniqlashtirildi. Ayniqsa, sufiyona obrazlar, timsollar (qush, daraxt, soya, sham, suv, quyosh, ohang) tahlili orqali an’anaviylikning ichki mazmuni ochib berildi.

Tahlil va natijalar. Shoirning ko‘plab she’rlari, jumladan, quyidagi she’riy parchada ham uning o‘ziga xos badiiy mahorati tasvirlangan:

Men yashayman deyman, yana o‘laman,

Men toshday jim turib, ichimda yig‘layman...

So‘zlarim so‘z emas – yuragim ohidir,

Jimjitlik ichida qichqirgan ohimdir...[Omon Matjon. Odamning soyasi quyoshga tushdi. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2004. – B. 24.]

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
VOLUME-2, ISSUE-6**

Bu satrlar shoir ruhiyatining eng ichki qatlamlarini ochib beradi. She'rdagi ichki ziddiyat, sokin ko'rinish ortidagi to'liqlanish, ya'ni "toshday jim turib, ichimda yig'lash" orqali ruhiy drammatizm yaratilgan. An'anaviy she'riyatimizda "oh" timsoli ko'pincha ilohiy intilish, ma'naviy iztirobnini bildirgan. Bu yerda shoir ushbu timsolni zamonaviy insonning egosentrik og'rigi bilan uyg'unlashtiradi. "So'zlarim so'z emas – yuragim ohidir" misrasi esa so'zning tashqi shakldan mahrum bo'lib, ruhiy holatga aylanishini anglatadi. Bu yangilik emas, balki an'ananing ichki yangilanishi – ohangdagi sobitlikni ma'no orqali buzishdir. Bu misralarda an'anaviy lirikaning zamonaviy talqini, modernistik ohangda ifodalanishi ko'zga tashlanadi.

Men qushlar bilan gaplashaman,

Odamlar tushunmaydi...

Men shamoldan so'rayman holimni,

Tog' javob beradi ko'zyoshi bilan... [Omon Matjon. Odamning soyasi quyoshga tushdi. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2004. – B. 38]

Bu satrlarda shoir o'zini insonlar orasida begona, ammo tabiat bilan yaqin, samimiy munosabatda tasvirlaydi. Qush – xalqona obrazda ruhan yuksaklik, ozodlik, noziklik timsoli. U bilan muloqot qilish shoirning ruhiy holatining nozikligiga, dunyoga bo'lgan quloq tutgan ichki ehtiyojiga ishora. "Odamlar tushunmaydi" degan satr orqali shoir ijodkor va jamiyat o'rtasidagi ziddiyatni ochadi. U jamiyat tomonidan tushunilmaydi, biroq tabiat – shamol, tog' – uni anglaydi. Bu yerda ramziy yangilik mavjud: an'anaviy tabiat obrazlari bu gal realistlik emas, psixologik timsollar vazifasini bajarmoqda. Tog'ning "ko'zyoshi bilan javob berishi" esa tashqi olam va ichki ruhiyat orasidagi chuqur hamohanglikni bildiradi.

Yolg'izlik – bu daryo, suvi ko'z yoshlari,

Yolg'izlik – bu soya, quyoshdan qochgan...

Yolg'izlik – bu yurak, ohga to'la sari,

Yolg'izlik – bu jon, aytilmay qolgan... [Omon Matjon. Tashrif. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1986. 19-bet]

Shoir bu she'rdagi abstrakt tushuncha – yolg'izlikni qator timsol va metaforalar orqali ko'p qirrali obrazga aylantiradi. Daryo – o'z oqimida harakatdagi hayot, lekin uning "suvi ko'z yoshlari" bo'lishi – hayotning og'irli mazmunini ko'rsatadi. "Soya – quyoshdan qochgan" misrasi orqali esa quyosh – hayot, e'tibor, mehr ramzi sifatida qaraladi.

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
VOLUME-2, ISSUE-6**

Bu misralarda shoir milliy lirika an'analarida mavjud timsollarni (ko'z yoshi, soya, yurak) o'ziga xos psixologik va egzistensial darajaga ko'taradi. U yolg'izlikni ijtimoiy emas, falsafiy kategoriya sifatida anglatadi. Bu – yangilikdir, chunki bu ko'rinish adabiyotimizda avvalroq ijtimoiy chekinish nuqtai nazarida tasvirlangan.

O'rmonda yolg'iz bir haqqush qichqirdi,

Qichqirdi-yu, butun tog' jim qoldi.

Osmon cho'kdi yuragim ustiga,

Tog' ham jim bo'lib tingladi, bildi... [Omon Matjon. Haqqush qichqirig'i. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1997. 7-bet]

Bu she'rda shoir xalq og'zaki ijodidagi afsonaviy obraz – haqqushni tanlaydi. U o'zbek rivoyatlarida haqiqat izlovchi, yolg'izlikka mahkum etilgan toza qalb timsoli sifatida qaraladi. Omon Matjon bu timsolga falsafiy yuk beradi: haqqushning qichqirig'i oddiy qush sadosi emas, balki shoir yuragining quyuk ohangi, dardli nolasi sifatida eshitiladi.

Albatta! Quyida "Omon Matjon she'riyatida an'ana va yangilik" mavzusidagi maqola uchun barcha tahliliy mulohazalarni umumlashtiruvchi ilmiy xulosa taqdim etiladi:

Xulosa. Omon Matjon ijodi o'zbek she'riyatining an'analari va yangiliklarini chuqur sintez qilgan, poetik tafakkurda o'ziga xos burilish yasagan ijodiy hodisa sifatida baholanishi lozim. Shoir o'z she'riyatida xalq og'zaki ijodi, afsonalar, mumtoz lirika, diniy-falsafiy timsollar kabi an'anaviy unsurlarga suyanar ekan, ularni zamonaviy ruhiyat, shaxsiy iztirob va zamon ko'zgidagi ichki mushohada bilan boyitdi. U folklor va rivoyatlarni nafaqat badiiy material sifatida, balki insoniy mohiyatni anglatish vositasi sifatida qayta talqin etdi.

Tahlillardan ayon bo'ldiki, Omon Matjon poetikasida timsol, metafora, ramz, ichki monolog kabi ifoda vositalari orqali shoir an'anani shakl emas, mazmun va g'oya darajasida yangiladi. U poetik obrazlarning tashqi atributlaridan ko'ra ularning ruhiy-falsafiy qatlamlariga e'tibor qaratdi. Misol uchun, "qush", "soya", "tog'", "daryo", "haqqush" singari obrazlar xalqona yoki mumtoz adabiyotda mavjud bo'lishiga qaramay, Omon Matjon ularni o'z davrining ruhiy iztiroblari va shaxsiy kechinmalari bilan yo'g'rilgan yangi mazmunga ega badiiy struktura sifatida taqdim etdi.

Demak, Omon Matjon she'riyati – bu an'ana va yangilik o'rtasidagi chegaralarni buzgan emas, balki ularni bir butun estetik tizimda qayta yaratgan adabiy hodisadir. U o'z ijodi bilan so'zda ruhni uyg'otish, badiiylikda tafakkurni uyg'otish imkoniyatlarini namoyon etdi. Shoir ijodi o'zbek she'riyatining badiiy imkoniyatlarini kengaytirib,

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
VOLUME-2, ISSUE-6**

adabiyotimizda timsoliy tafakkur va ruhiy-metafizik poetika bosqichining shakllanishiga asos soldi, desak mubolag'a bo'lmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Omon Matjon. Tashrif. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1986. – 64 b.
2. Omon Matjon. Haqqush qichqirig'i. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1997. – 112 b.
3. Omon Matjon. Odamning soyasi quyoshga tushdi. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2004. – 128 b.
4. Haqqulov I. Adabiyot va haqiqat. – Toshkent: Yozuvchi, 2009. – 240 b.
5. Qodirova G. Zamon va she'riyat: yangi avlod ijodiga nazar. // O'zbek tili va adabiyoti. – 2002. – №2. – B. 17–22.
6. Azamova M. Omon Matjon poetikasida afsona va timsollar. // Filologiya masalalari. – 2019. – №3. – B. 45–51.
7. Shukurova Sh. O'zbek yangi she'riyati: badiiy tafakkur taraqqiyoti. – Toshkent: Fan, 2021. – 220 b.
8. Jo'rayeva S. She'riyatda an'ana va innovatsiya muammosi. // Adabiy tadqiqotlar. – 2016. – №1. – B. 30–37.
9. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – 168 b.